

IRWINAS PRIEŠ SAIDĄ: DU POŽIŪRIAI Į ORIENTALIZMĄ, DVI TIESOS

Esminiai žodžiai: orientalizmas, imperializmas, postkolonializmas, rasizmas, mitas, tiesa, žmogiškumas, politika, diskursas, islamas, arabai, Rytai, Vakarai

Nėra jokios prasmės rašyti vien tam, kad žmonės pasijustų gerai. Man visuomet įdomu priversti žmones jaustis ne tiek patogiai, kiek nepatogiai. Yra klausimų, kuriuos būtina kelti; egzistuoja tam tikros pažiūros, apie kurias reikia kalbėti; pagaliau veši visokio plauko banalūs štampai, kuriuos norisi suardyti.

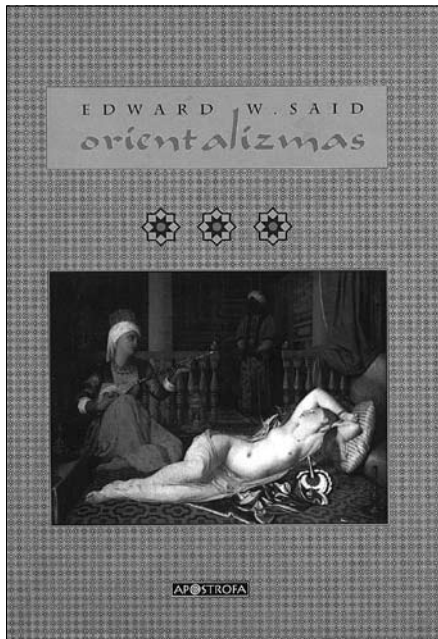
Said, 2004, 78

Šia šmaikščia citata iš Edwardo Saido pokalbio su Danieliu Barenboimu Niujorke 1998 metų spalį pradedu straipsnį, kurio tikslas yra apžvelgti du orientalizmui skirtus veikalus – Saido *Orientalizmą* bei Irwino *Dėl*

geismo pažinti, ištirti, kodėl akademinį pasaulį jie padalijo į dvi priešiškas stovyklas („orientalistus bei jų priešus“) ir išryškinti šiuos aspektus: a) parodyti, jog dvi skirtingos tiesos gali koegzistuoti vienu metu ir skatinti vaisingą polilogą skirtingai vertinant tuos pačius įvykius ir faktus, b) atskleisti, kaip išankstinės nuostatos iškraipo tiesos siekimą, c) nustatyti, kuri pozicija atitinka atvirą, progresyvų mąstymą, o kuri yra uždara ir dėl būdingo konservatyvumo yra iš esmės neperspektyvi.

Kolektyvinis orientas be egzistencinių žmogaus savybių

Priešingai, nei teigia Irwino laikysenos šalininkai, pats faktas, jog 1978 metais parašyta Saido knyga yra išversta į 40 kalbų ir iki šiol yra ne tik intelektualinių diskusijų objektas, bet ir studijuojama JAV universitetuose, liudija, jog ji yra epochinės reikšmės kūrinys; antraip ji nesulauktų nei kritikos, nei solidžių orientalistų atsakomųjų žingsnių, kaip

Edward W. Said.
„Orientalizmas“. 2000.
Knygos viršelis

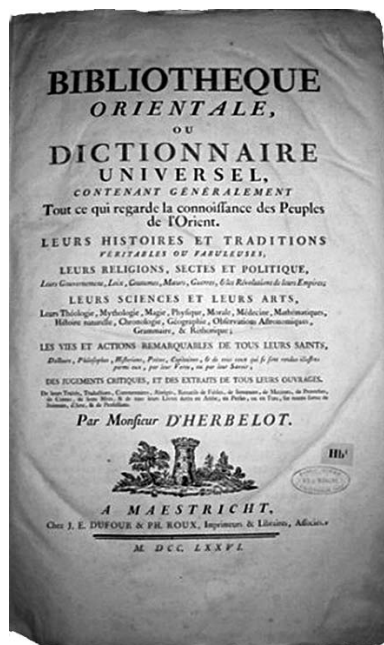
čia aptariamoji Irwino šiais metais išėjusi orientalizmo istorijos analizė, parašyta kaip atsakas į prieš trisdešimt metų Saido mestą iššūkį. 2003 metais miręs Saidas buvo žymi figūra ir amerikinės kultūrinės aukštumenės ikona; būdamas sekuliarus žmogus, savo studiją jis susiaurino iki tikslų, kuriuos išsamiai apibūdino *Orientalizmo* įžangoje. Apsisprendęs „sakyti tiesą valdžiai“ ir save laikydamas humanistu, tyrinėjimų objektą Saidas apribojo ne tik dėl medžiagos gausumo ir vienos metodologinės prieigos nebuvimo, bet ir dėl to, kad jam rūpėjo atskleisti aktualiausias orientalizmu įvardyto reiškinių tendencijas, kurios iki dabartinių laikų daro lemiamą įtaką Artimųjų Rytų kraštuose gyvenantiems žmonėms, ir tuo būdu atgaivinti, jo manymu, orientalizmo kone sunaikintą žmogiškumą įvairiose gyvenimo srityse.

Jis nagrinėja Anglijos ir Prancūzijos, vėliau – XX amžiaus JAV orientalizmo geografiją, daugiausia dėmesio skirdamas arabams bei islamui („Iš tiesų iki XIX amžiaus pradžios „orientalinės kalbos“ ir „semitų kalbos“ reiškė tą patį“)¹. Orientalizmas Saidui yra bendras terminas, kuriuo jis apibūdina Vakarų požiūrį į Orientą². Sykiu tai ir teatras, ir „radikalaus realizmo forma“, o psichologiniu požiūriu – „tam tikras paranojos tipas“, „visuotinai priimtas filtras, per kurį informacija apie Orientą patenka į vakariečių sąmonę“³. Jo tyrimo pozicija yra prielaida, jog orientalizmas iš esmės yra valdančiųjų struktūrų dirbtinai sukonstruotas ir reprezentuojamas mitas, tarnaujantis imperializmo tikslams⁴. Būti imperialistu – tai įrodyti ir pagrįsti savo pranašumą kaip pamatą eksploatuoti svetimas, priešiškas ir atsilikusias kultūras. Šį tariamą pranašumą, pasak Saido, vakariečiams padėjo pagrįsti filologinės komparatyvistinės studijos, keliautojų išpūdžiai bei visas kompleksas specialiai tuo tikslu steigiamų organizacijų⁵. Nuo pat Vakarų civilizacijos atsiradimo „tipiški naratyviniai modeliai (kelionė, istorija, pasaka, stereotipas, polemikinė konfrontacija) formavo Rytų ir Vakarų diskursą, perspektyvą ir formą“, – teigia Saidas⁶.

Naują Vakarų ir Artimųjų Rytų santykį suformavo Napoléono įsiveržimas į Egiptą 1798 metais, kurį Saidas itin išsamiai aprašo kaip stipresnės kultūros „sugebėjimo moksliskai pasisavinti silpnesniąją“ pavyzdį⁷. Kaip „akademinei srities primesdavo ideologinius mitus net tuomet, kai Oriento pažinimas iš tiesų tapo gilesnis“, o dramatinė forma susiliejo su moksline vaizduote orientalizmo teatre“, Saidas iliustruoja garsaus Barthelemy d'Herbelot veikalo *Bibliothèque orientale* analize

Edward W. Said

Barthelemy d'Herbelot
Bibliothèque orientale
titulinis lapas

(1697 m.), mat, ironizuoja Saidas, „kai laisvai siaučianti erezija paverčiama ideologiškai aiškia medžiaga, išdėstyta abėcėlės tvarka, ji jau nebėra pavojinga“⁴⁸. Jis išvelgia atsieto Rytų disciplinų, pirmiausia lingvistikos, studijavimo ir kalbininkų kanonizuoto nekritiško orientalizmo klišių paplitimo ryšį tiek grožinėje literatūroje, tiek populiariuose mituose,

kurie taip pat tarnauja politiniams tikslams. Vienas tų mitų yra neva prarastas kadaise turėtas Rytų kultūrų spindesys ir turtai, todėl nuolat kartojamas šis mitas (*Ex Oriente Lux*) paradoksaliai tampa stimulu iš naujo įkvėpti Orientui gyvybę ir grąžinti jį patį sau.

„Restauracinė dvasia“, „terapinis globojamas santykis“, „patriarchinė prieiga“ Saidui yra labiausiai nepriimtina. Jis ypač atkakliai stengiasi dekonstruoti įsitikinimą, jog Rytai yra nebesivystantis, inerciškas, individualių bruožų stokojantis neaiškių etnosų apgyventas darinys, tarsi šiandien Rytai nebūtų taip toli pažengę į priekį, jog daugelyje sričių ne tik baigia prisivytį postkolonijinius Vakarus, bet ir juos pralenkia. Jo išryškinamos Vakarų mokslininkų ir rašytojų darbuose pasikartojančios „atavistinės dezignacijos“ ir ypač žmoniškumo ignoravimas, jo nuomone, yra įžeidžiamas ir atspindi ne tikrovę, o veikiau norimą įsivaizdavimą, kurį, esą, palaiko tik begalinis stereotipų kartojimas. Taigi Saidas daro išvadą, jog naujų rinkų atsiradimas

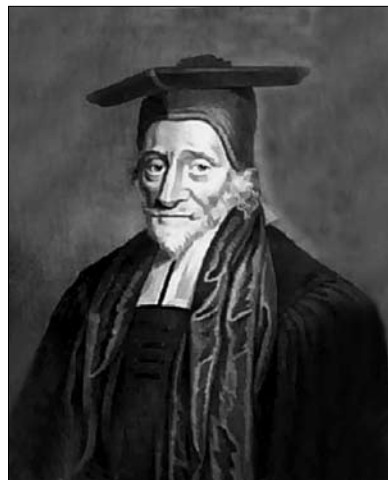
ir išteklų paieškos padarė tai, kad „orientalizmas užbaigė savo transformaciją ir iš akademinio diskurso virto imperialistine institucija“⁴⁹. Šios metamorfozės įrodymus jis mato aptartoje Napoléono, Ferdinando de Lessepso, Arthuro Balfouro ir Evelyno Baringo Cromerio veikloje, kurioje atsietas diskursas buvo pritaikytas praktiškai.

„Amžinas“ antagonizmas kaip religinių ir politinių galios centrų veiklos padarinys

Irwinas, priešingai, įrodinėja, jog orientalizmas – tai kruopščios Rytų kultūrų ir kalbų studijos, individuali ir nesuinteresuota akademinio darbo sritis, kuri neturi nieko bendra nei su politika, nei su rasizmu. Jo knygoje imperializmo sąvoka beveik nenagrinėjama, o istorija apžvelgiama naudojant kontrargumentus pasirinktoms Saido tezėms, pavyzdžiui, Irwinas teigia, jog europiečiai nuo pat Homero ir graikų sąmoningai neformavo rasinių stereotipų archyvo: pasak jo, „hipotetinė „graikų“ ir „barbarų“ kontrapozicija neegzistavo, nes Graikijoje nebuvo graikus

apibūdinančio žodžio, vėliau jį nukalė romėnai“¹⁰, o „Aischilas, Euripidas ir Herodotas negali būti laikomi nedviprasmiaus imperialistinio nusikaltimo bendrininkais“, nors jiems ir buvo nesvetimi žmonių prieitarai¹¹. Priešingai, Irvinas visur stengiasi išvelgti tolerantišką sutarimo dvasią, *convivencia* (ypač Kordobos kalifate), kuri „tik“ 1066 metais Granadoje, „išskerdus žydus bei išvijus juos į Šiaurės Afriką“, virto tarp krikščionių ir musulmonų atsiradusia įtampa. Jo pastangos atplauti Vakarų autoritetą nueina taip toli, jog net skyriuje apie kryžiaus karus krikščionys iškyla kaip pagarbūs atakuojamų Rytų gerbėjai! Kita vertus, jis stengiasi sumenkinti arabų kultūros įtaką viduramžių Europai ir visai Vakarų civilizacijai apskritai¹².

Irvinas tik užsimena, kad XV–XVI amžiuje klestėjo didžiosios musulmonų imperijos (Mogholų Indija, Safavidų Persija, Mamlukų Egiptas ir Sirija, Osmanų Turkija), todėl juo nuostabiau, kad prancūzų ar danų orientalistai ramiai dirbo savo darbą: kaupė iš Rytų šalių atsivežtas egzotiškas įdomybes (tai buvo „muziejų pradžia“ ir „rimto institucionalizuoto Orientalizmo ištakos“)¹³, studijavo kalbas ir įtariai žiūrėjo į kavos gėrimą, šį ritualą laikydami „muhamadonizmo apraiška“¹⁴. Tiesa, Irwino požiūriu, nuo XV–XI amžiaus „teisinga“ orientalistų veiklos kryptis („vėžės“) buvo suprantama kaip išimtinai klero remiama veikla labai savitais tikslais – tai vidinė bažnytinė polemika, sielos išpirkimas ir mėginimas apsisaugoti nuo islamo kaip nuo klaidingos krikščionybės erezijos. Leidiniai arabų kalba buvo apie krikščionių misijas Rytuose ir tarnavo kaip teologijos dalis¹⁵. Vadinasi, viskas, kas nepatenka į Romos katalikų Bažnyčios istorinės veiklos metmenis, arba nebuvo orientalizmas, arba iš viso jo nebuvo. Nors Irvinas trumpai užsimena, jog Martino Lutherio reformatams, kaip vėliau Apšvietos visuomenės reformuotojams, islamo religijos studijos buvo labai parankios kovojant su iškreipta Kristaus tikėjimo samprata arba krikščionybėje apskritai, jis nepamiršta vienur kitur subtiliai pabrėžti, jog visi orientalistai, net tokie, kaip Edwardas Pococke’as ar Kembridžo arabistikos katedros vadovas Abrahamas Wheelocke’as, iš esmės nekentė islamo ir arabų¹⁶. Tokia neapykanta ir didžiulės pastangos apginti bei praplėsti krikščionybės laimėjimus, viso gyvenimo pašventimas nekenčiamos kultūros studijoms atrodo gana keistai, ypač Irwinui galiausiai padarius išvadą, jog islamas nebuvo tinkamas kandidatas, anot Saido, europiečiams formuojant savąjį tapatumą pagal Kitą, mat arabai gyveno toli ir net prancūzai buvo gerokai arčiau¹⁷. Ši išvada kaip niekas kitas aiš-

Edwardas Pococke

kiai atspindi net ne vakarietišką, o siaurą anglocentrinę pasaulėžiūrą ir principinį užsisklendimą viskam, kas nebritiška. Vis dėlto negalima išleisti iš akių, kad Saido pastangos yra religinį suinteresuotumą pašalinti kaip esencializmo apraišką iš abiejų „priešininkų stovyklų“: tai liudija jo negailestinga islamo fundamentalistų veiksmų kritika ir tai, jog arabų pasaulio religinių fanatikų jis taip pat nebuvo mėgstamas.

Kai Saidas cituoja E. B. Cromerį arba kurį kitą orientalistą, kuris egiptiečių arba arabų nacionalizmą vadina „egzotišku, ne vietinėje dirvoje išaugusiu augalu“ (!) ir bando įbrukti „platų kosmopolitizmą“, pasilaikydamas teisę jį matyti, vienintelį *teisingą* nacionalizmą, atpažįstame politizuotas buvusių galios centrų, kolonizuotojų ar komunizmo statytojų „kultūrines“ programas, kurių turinys „iš naujo“ perbraižant pasaulio žemėlapi nepasikeitė nė šiandien; todėl keistai atrodo Irwino pastangos ignoruoti Saido dosniai pažeriamus faktus, tarsi jie būtų netikri ar išgalvoti paties Saido. Tiesa, jis tatau pasako ir tiesiogiai, teigdamas, jog Saido veikalas pasižymi „turtinga vaizduote, bet iš esmės yra pramanytas“, o aptariamoms figūroms „išvien demonizuojamos“¹⁸. Silpnai atrodo ir Irwino kritika, kad jei orientalizmo iš tikro nebuvo (nes jį „išrado“ europiečiai), tai nėra ką ir klaidingai reprezentuoti¹⁹.

Irwinui atrodo nepriimtina Saido įžvalga, jog tiek rašytojai, tiek mokslininkai iš esmės papildė tą patį diskursą; galbūt todėl jis daugiausia kreipiasi į savosios siauros mokslinės srities pradininkus, o Saidas, būdamas literatūrologas komparatyvistas, į diskursą įtraukia tiek rašytojus ir keliautojus (nuo Homero ir Alighieri Dante's iki Gustave'o Flaubert'o ir Gérard'o Nervalio), tiek tokius mokslininkus, kaip Williamas Jonesas, Hamiltonas Gibbas, Edwardas Williamas Lane'as, Ernestas Renanas²⁰ ar Silvestre'as de Sacy. Šio triūso rezultatas buvo įžvalga, jog „orientalizmui būdingas leksikografinės ir institucinės konsolidacijos procesas“²¹. Diskursą sukuria tekstuose aptinkami esminiai pasikartojimai, specifinis žodynas, perrašinėjimas, nutylėjimai, apibendrinimai ir daugelis kitų būdingų orientalistinio tyrimo bruožų, kurie daro įspūdį, jog „visi jie rašė tą patį apie tą patį“. Akivaizdu, jog diskurse galima dalyvauti ir „pasyviai“, nesipriešinant tam, kad tavo, kaip mokslininko, darbas gali būti ir esti panaudojamas ne vien humanitarikos srityje, o ekonomizuojamas ir politizuojamas galios centrų. Todėl Saidas ypač aršiai kritikuoja tuos diskurso dalyvius, kurie dėl politinio spaudimo išduoda profesinę sąžinę (šiam kontekste jis mini kai kuriuos nūdienos arabistus, dirbančius JAV administracinės valdžios patarėjais).

Pagrindinio tyrimo tikslo – sugrąžinti orientalizmui buvusį autoritetą – Irvinas siekia gyvai aprašomomis trumpomis orientalistų biogra-

fijomis ir išvados. Galbūt dėl šio keliamo uždavinio Irwinui, priešingai nei Saidui, labiau rūpi atskleisti individualius orientalistų bruožus bei apibūdinti žavingą jų ekscentriškumą. Tuo tarpu Saidas niekuomet iš akių neišleidžia platesnio politinio bei socialinio konteksto ir pažymi, jog šalia išreikšto orientalizmo egzistuoja *latentinis orientalizmas*, būtent tas, apie kurį nutyli Irwinas (jo knygoje ši sąvoka tik paminima, bet nekomentuojama); vadinasi, pats Robertas Irwinas, pasak Billo Saunderso, būdamas tikras XIX amžiaus stiliaus akademinis mokslininkas²² ir demonstruodamas sąmoningą redukcionistinį požiūrį, tampa vienu iš šio latentinio orientalizmo atstovų, kuriuos Saidas menkinamai apibrėžia kaip „siaubingai ribotus individualistus, tapusius imperializmo raštininkais“²³.

Abiejų autorių nuomonės labiausiai išsiskiria vertinant reakcingomis pažiūromis pagarsėjusį Bernardą Lewisą, kurį vienas karštai remia ir laiko objektyviu, o kitas jam nešykšti ironiškų epitetų, tad galiausiai paaiškėja, jog ir Irwinas nėra toks politiškai neangaužotas, koks mėgina atrodyti.

Aptardamas tokius Lewiso veikalus, kaip esė „Islamiškosios revoliucijos sampratos“, knygą „Islamo maištas“ ar straipsnius, Saidas daro išvadą, jog jo veikalai „iš esmės yra agresyviai ideologiniai“; jie „pretenduoja į liberalų objektyvų mokslą“, tačiau „iš tikrųjų gali kone varyti propagandą prieš savo tiriamąjį objektą“²⁴. Kaire įvykusias antiimperialistines riaušes Lewisas apibūdina kaip antižydiškas; poleminis jo tikslas yra įrodyti, kad „islamą – tai antisemitinė ideologija, ne tik religija“²⁵. Revoliuciniai arabų bruzdėjimai suniekinami ir „yra ne ką vertesni kaip netašyto stuobrio vapėjimas“²⁶. Nuomonę, jog „musulmonai, kaip ir daugelis kitų buvusių kolonijinių kraštų žmonių, yra nepajėgūs sakyti tiesą ar net ją matyti“, nes jie „įjunkę į mitologiją“, Saidas laiko „tulžingu ir visiškai klaidingu revizionistinės istorijos nusakymu“²⁷. Jo darbo metodas esąs „sugestija ir insinuacija“, ir „su ja būtų galima taikytis kaip su politine propaganda“, „jeigu jos nelydėtų pamokslai apie tikro istoriko objektyvumą, neutralumą, nešališkumą, nuolat peršant prielaidą, jog musulmonai ir arabai negalį būti objektyvūs, bet orientalistai, kaip, pavyzdžiui, Lewisas, kurie rašo apie musulmonus ir arabus, tokie esą iš esmės, dėl savo pasirengimo, vien dėl to, kad jie – vakariečiai“²⁸. Saidui šio mokslininko pozicija yra *orientalizmo, kaip dogmos, kulminacija*.

Nors Saidas nedviprasmiškai teigia, jog tokia laikysena Lewiso mokslinių darbų vertę verčia niekais, Irwinas pareiškia, kad „Saido orientalizmo vizija Lewiso rašiniams yra žymiai daugiau skolinga, nei jis norėtų tai pripažinti“, mat šis „ypač daug dėmesio skyręs žydų orien-

talistams, kurie XIX a. suvaidino svarbų vaidmenį, kurdami mitą apie musulmonų kultūros aukso amžių ir toleranciją viduramžiais²⁹. Vis dėlto antisemitizmu Saidą apkaltinti ne taip lengva: pakanka prisiminti ilgametę jo bičiulystę su žymiu pianistu ir dirigentu Danieliu Barenboimu, su kuriuo jis sukūrė ne vieną muzikinį projektą (pavyzdžiui, 1999 metais Veimare, kuris buvo Europos kultūros sostinė, subūrė jaunimo orkestrą istoriniam koncertui; jame griežė muzikantai iš arabų šalių, Izraelio ir Vokietijos), kad panaši insinuacija pasirodytų visiškai išlaužta iš piršto. Todėl Saido Lewisui taikomi prievardžiai „beveik juokingai užsispyręs“, „politiškai motyvuotas ir priešiškas liudytojas“, kuris „savo rafinuota retorika ir neįtikinamu puikavimusi erudicija siekia tai užmaskuoti“³⁰, daugiau ar mažiau tinka pačiam Irwinui.

Dvikoja, kurioje priešininkai nesusitinka

Įdomu, kad Saidui skirtą skyrių Irwinas įterpia tarp visų kitų ir šitaip tarsi sumenkina faktą, kad *Orientalizmas* inspiravo jį parašyti priešingos pozicijos apologiją (*Dėl geismo pažinti*), kad mokslo pasaulyje ši neįprasta knyga sukėlė tikrą perversmą. Trumpai apžvelgdamas neseniai pasimirusio Saido gyvenimą ir aptardamas jo veiklą bei parašytus darbus, Irwinas, tarsi būtų laukęs šio momento, paskubėjo įvertinti jo palikimą ir padėti jį į istorijos lentyną. Devintojo skyriaus „Tam tikros XX a. polemikos tipo tyrimas“ pradžioje nešykštėjęs Saido asmenybei komplimentų, Irwinas pereina prie kritikos dėstymo. Jo aptikti didžiausi trūkumai yra šie: 1) Saidas žavėjosi Antonio Gramsci, Micheliu Foucault, Auerbachu, Giambattista Vico bei perėmė kai kuriuos jų mąstymo stereotipus, todėl nėra originalus; 2) knyga daro skuboto rašymo išpūdį, joje daug pasikartojimų ir faktinių klaidų; 3) orientalizmas pristatomas kaip sekuliarus Apšvietos amžiaus reiškinys; 4) Saidas pernelyg vertina intelektualo vaidmenį ir mano, kad politines Vidurinių Rytų problemas, kurios neva yra tekstinės, galima išspręsti, jas kritiškai „perskaičius“; 5) nėra komentuojami tekstai vokiečių ir lotynų kalbomis, Saidas nėra girdėjęs apie rusų orientalizmą³¹; 6) orientalizmo diskursas neegzistuoja, nes Foucault vartota prasme diskursyvios formacijos neturi lemiamų individualių autorių pėdsakų; 7) islamas nereprezentavo Kito, nes vakariečių (krikščionių) buvo laikomas tik arijonų, unitų erezija, net klasikinio religinio senovės palikimo įpėdiniu; 8) Rytai galėjo save reprezentuoti, ir tai įrodo nūdienes kinų bei indų mokslininkų vyrvimas sinologijoje bei atitinkamai Indijos studijose³²; 9) Saidas, kuris negali pakęsti jokių religijos pavidalų, nesupranta religijų vaidmens tiek Rytuose, tiek Vakaruose (isla-

mo ir krikščionybės), kurios formavo arabų kultūrą, Europą ir Ameriką; 10) iš pradžių neigiamų apžvalgų sulaukusi knyga vėliau įgavo kultinio veikalo statusą ir tapo nekritikuojama, nors yra „bloga“ ir „parašyta negarbingai“; 11) Saido kritika priklauso šalutinių studijų sričiai, todėl orientalistai nepakeitė darbo įgūdžių, o imperialistų ji nesužadino³³; 12) Saido šalininkai yra nusiteikę prieš sionistus ir amerikiečius, dažniausiai jie yra ne orientalistai, bet kitų mokslo sričių (kultūrologijos, sociologijos) specialistai.

Bendrame kontekste Saidas parodomas kaip itin tendencingas autorius, o jo knyga ir visa veikla – kaip neturinti ypatingos reikšmės bei istorinės vertės. Suprantama, Saidas nebegali atsakyti į kritiką, parašytą po jo mirties. Tačiau pačiame *Orientalizme* ir 1994 metais parašytame „Baigiamajame žodyje“ galima rasti atsakymus į Irwino ir kitų kritikų keliamus klausimus. Išankstinė nuostata Irwinui trukdo prisiminti Saido padarytas išvadas apie dabartinį orientalizmą (šis skyrius jam atrodo opiausias), kai jis sako, jog Orientas yra įtrauktas į Vakarų rinkos sistemą kaip suniveliuotas vartotojų masyvas; jog „orientalizmas... verčia suabejoti ne tik nepolitisko mokslingumo galimybe, bet ir pernelyg artimų santykių tarp mokslininko ir valstybės išmintingumu“; jog „intelektualiniu požiūriu nesąžininga slėpti pasidailijimus į imperialistus ir antiimperialistus, baltuosius ir spalvotuosius“; jog „jei prisimintume, kad žmogaus patyrimo studijos paprastai turi etinių padarinių, ką jau kalbėti apie politinius, tiek gerą, tiek blogą prasmę, tai nebūtume indiferentiški tam, ką darome kaip mokslininkai“; jog „šiandien yra nuveikta pakankamai daug, kad šiuolaikiniam mokslininkui būtų pateikta įžvalgų, metodų ir idėjų, kurios leistų apsieiti be tokių rasinių, ideologinių ir imperialistinių stereotipų, kokių orientalizmas pateikė savo istorinio dominavimo laikais“³⁴.

Pagaliau Saidas pateikia teigiamų pavyzdžių mokslininkų, kurie kritiškai skaito ir seka tai, kas daroma kitose srityse, „kurių veikaluose visada susiduri su tiesioginiu jautrumu tiriama medžiagai“, su „nepaliaujamu savo metodologijos ir praktikos tikrinimu“ ir gebėjimu nusimesti ideologines fikcijas – „dvasios nusikaltus pančius“ (W. Blake): tai Cliffordas Geertzas, Jacques'as Berque'as, Maxime'as Rodinsonas, Abdelis Malekas, Rogeris Owenas ir kiti³⁵. Deja, itin šališkus autorius, tokius, kaip Lewisas ar Ernstas Gellneris, Irwinas gina net atskirame šiam tikslui skirtame skirsnyje.

Robert Irwin.
Dėl geismo pažinti. 2000.
 Knygos viršelis

Tačiau *Dėl geismo pažinti*, nepaisant akivaizdžių prieštaravimų ir nusižengimų diskutavimo logikai³⁶, yra savaip įdomi ir vertinga knyga. Joje gausu pikantiškų istorinių faktų, todėl ją galima skaityti kaip aukšto intelektualinio lygio „romaną specialistams“, teikiantį didelį skaitymo *per se* malonumą. Irwinas perteikia labai prieštaringą, gyvą ir todėl gan autentišką atmosferą, kuri keletą amžių tvyrojo akademinėse Europos orientalistų bendruomenėse, taip pat nuosekliai ekspozuoja tipiską mokslinio britų elito pasaulėžiūrą. Tam tikras subtilus atsietumas, sąmojingumas bei rafinuota laikysena, jei tik nepradedą pavojingai balansuoti ties arogancijos riba, skaitytojui kelia simpatijas. *Orientalizmo* atveju didžiausio pritarimo verta pilietinė drąsa, tiesos ieškojimas, toliaregiškos ir taiklios įžvalgos.

Taigi iš esmės šios dvi pozicijos atstovauja dviem priešingoms mąstymo formoms, atvirai ir uždarai, kritiškai ir esencialistinei, o sykiu ir dviem tiesoms. Abi jos yra pakankamai argumentuotos, kad papildytų viena kitą, jei abu veikalus skaitome drauge. Pasidalijimas į šioms tiesoms atstovaujančias priešiškas stovyklas glūdi ne pačiame akademiniame diskurse ir nebūtinai sietinas vien su profesinės kompetencijos klausimais. Lemiamą vaidmenį čia veikiausiai atlieka etinė mokslininko, kaip žmogaus, pozicija.

Išvados

Tai, kas Irwino požiūriu yra katastrofiška ir ką jis apibūdino kaip „piktybinį šarlatanizmą“, kuris gerokai apgriovė Azijos studijų prestižą, naujosios kartos mokslininkai laiko dideliu laimėjimu. Saido *Orientalizmas* iš esmės pakeitė visą akademinio orientalizmo studijų diskurso klimatą, sukūrė ištisą naują jo sritį ir padėjo pagrindus postkolonijiniams tyrimams³⁷. Postkolonijinės istoriografijos tikslas yra išsilaisvinti iš esencializmo, kuris tebesiūlo binarinį pasaulio suvokimo modelį, implikuojantį nesibaigiantį priešingų pusių konfliktą. Knyga tapo pamatu politologams, sociologams, kultūrologams, etnologams ir kitų humanitarinių sričių specialistams, kurie mėgina rekonstruoti eurocentrines nuostatas³⁸, dekolonizuoti istoriją ir kartu žinojimą, dekonstektualizuoti visą Vakarų mokslo sistemą, taip pat objektyviai įvertinti nacionalizmo, rasizmo ir ksenofobijos priežastis bei padarinius. Iš tiesų Saidas siūlo alternatyvias epistemologines sistemas tam, kad eurocentrizmas būtų kiek tik įmanoma dislokuotas, o politinės galios centrai, kurie kuria imperialistines vertybių sistemas, įvardyti atvirai (nes „kolonizuoti – pirmiausia reiškė apibrėžti – ir iš esmės netgi sukurti – interesus“).

Taigi pagrindinis Saido tikslas buvo parodyti, jog galia nėra natūrali duotybė, o formuojama, skleidžiama ir panaudojama kaip priemonė, šiuo atveju mėginant įvaldyti Rytus ir juos padaryti nepavojeingus. Saido laikysenai pritariantys kritikai – neatidalyti asmeninės dorovinės pozicijos nuo politinės – teigia, kad po Saido mirties neliko nė vieno tiesos balso, galinčio taip svariai ir garsiai ginti silpnųjų teises iš aukščiaušių tribūnų ir mėginti atkurti pusiausvyrą makiaveliškoje šiuolaikinio pasaulio tikrovėje.

Saidas padarė įtaką ir feministinėms studijoms. „Orientas buvo vieta, į kurią galima leisti ieškoti seksualinės patirties, neįgyjamos Europoje“³⁹ ir sėkmingai projektuoti į pasaulį išstumtas orgiastines vizijas, tad ypač rašytojams ir menininkams Rytai tapo moteriška – intymia, neprieinama, svetima, egzotiška ir iracionalia – vizija bei siekiamybe, tai yra jiems buvo suteiktos savybės, neva būdingos moterims, idant Orientą būtų galima „vyriškai“ eksploatuoti ir kontroliuoti. Taigi lytiškumas virto maskuliniškai formuluojamos tapatybės prielaida, kur „Vakarai yra veikėjas, o Rytai – pasyvus reaguotojas“. Be to, binarinė atsilikusių ir pažangių tautų tipologija lėmė, kad Oriento žmogus buvo sutapatintas ne tik su moterimis, bet ir su nusikaltėliais, bepročiais ir skurdžiais – antrarūšiais nevykėliais. Tyrinėjant kultūrinį ir socialinį imperializmą ši pozicija yra taip pat sėkmingai kvestionuojama.

Irwino mėginimas dirbtinai atskirti kultūrą, humanitarinius mokslus ir politiką globalizacijos sąlygomis apskritai atrodo beviltiška pastanga, juolab kad Saido sukonstruotas kritikos modelis padeda orientuotis šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame nuolat randame jo išvalgų patvirtinimą (paimkime kad ir Irako bei JAV konfliktą, sukūrusį naujojo JAV imperializmo sąvoką), ypač pasikartojančiame teiginyje, jog Vakarai Orientą ne užkariauja, o išlaisvina⁴⁰. Mat, anot Alphonse'o de Lamartine'o, Rytai – tai „tautos be teritorijos, be tėvynės, be teisių, be įstatymų... nekantriai laukiančios prieglobsčio, kurį joms suteiks Europos okupacija“⁴¹.

Šis kvazinacionalinis egoizmas gerai pažįstamas ir mums, nes ir mes tam tikru požiūriu kažkam Europoje esame Rytai, ir mums būtų ne pro šalį turėti savą Saidą, kuris padėtų atsikratyti mums primetamo stipresniųjų (Rusijos ar Vakarų Europos) požiūrio į mus pačius, kuris iki šiol tik patvirtina orientalistinę tendencijų konstrukto nelygybę.

Jei Saidas ir yra suinteresuotas, tai jis suinteresuotas kaip humanistas, nes jis angažavosi tiesai, tegu paskutiniu metu – politinei tiesai; nereikėtų užmiršti ir to fakto, kad *Orientalizmas* parašytas grupės bendraminčių iniciatyva, todėl atstovauja ne marginalinei agresyvaus atskilėlio pozicijai, o tam tikram gyvenimo integralumui, neabejingam humanitarų

sluoksniui. Kritikuodamas sampratą apie kolektyvinį Orientą be egzistencinių žmogaus tapatybių ir mėgindamas parodyti nevaisingumą tekstualizuotos prasmės, kurią ištisa mokslo darbininkų armija konvertuoja į beasmenes definicijas⁴², jis siekė pateikti alternatyvą represyviai ir manipuliuojamam kitų tautų ir kultūrų tyrimui, standartizacijai bei stereotipų kūrimui, tačiau pripažino, kad šis uždavinys „liko gėdingai neišspręstas“. Vis dėlto labai svarbu jau tai, jog jis, tikėdamasis „išprovokuoti diskusiją“, drąsiai iškėlė klausimus, į kuriuos mėgina ir mėgins atsakyti ateinančios kartos. Irwinas šiuo požiūriu iškyla kaip žmogus, kuris kokuoja su istorine tiesa, cenzūruoja akivaizdų akademinių, politinių ir sociologinių interesų susiliejimą bei tarpusavio naudą ir nepastebi orientalizmo sadiška prasme transformacijų, atgyjančių naujose represyviose visuomenės valdymo formose. Taigi jo poziciją galima laikyti verta dėmesio vien todėl, kad ji puikiai iliustruoja Saido diskurso realumą ir įsikomponuoja į jo mėginamą dekonstruoti pasenusį pasaulėžiūros šabloną.

Literatūra

- Abdel-Malek, Anwar, «Кризис ориентализма», *Сравнительное изучение цивилизаций*, Москва, 1998, с. 271–276.
- Barenboim, Daniel and Said, Edward W., *Parallels and Paradoxes*, ed. Ara Guzelimian, New York: Vintage Books, 2004.
- Bellaigue, Christopher, de „Where Edward Said was wrong“, Times Online, May 17, 2006: <http://tts.timesonline.co.uk>.
- Eagleton, Terry, review of R. Irwin's book *For Lust of Knowing: the Orientalists and their Enemies*, New Statesman, Monday 13th, February 2006: <http://www.newstatesman.com>
- Heehs, Peter, „Shades of Orientalism: Paradoxes and Problems in Indian Historiography“, *History and Theory*, 42, Wesleyan University: May 2003, p. 169–195 (ISSN: 0018-2656).
- Irwin, Robert, *For Lust of Knowing. The Orientalists and their Enemies*, London: Penguin Books, 2006.
- Jouhki, Jukka, *Imaging the Other: Orientalism and Occidentalism in Tamil-European Relations in South India*, Jyväskylä: Jyväskylä University, 2006.
- Kramer, Martin, „Hamas of the Intellectuals (Edward Said)“, Sandstorm, Wednesday, May 31, 2006: <http://www.geocities.com>
- McCarthy, Conor, „In defence of Orientalism“, Village, Thursday, April 6, 2006: <http://www.villagemagazine.ie>
- MacKenzie, John M., *Orientalism. History, Theory and the Arts*, UK, 1995.
- Miles, Oliver, „Edward Said's Ghost is Taken to Task“, The Guardian, London, Sunday, Feb 12, 2006, p. 19: <http://www.taipetimes.com>
- Saunders, Bill, „A little bit of the other“, 26 February, 2006: Village Communications Ltd, Vol:23, Iss:09 URL: <http://www.flonnet.com>
- Said, Edward W., *Orientalism*, London: 2003.
- Said, Edward W., *Parallels and Paradoxes*, VINTAGE, New York, 2004.
- Culture and Resistance*, conversations with Edward W. Said by David Barsamian, Cambridge, Massachusetts: 2003, South End Press.
- Taheri, Amir, „For lust of Knowing“, Asharq alawsat, Monday 15, May 2006: <http://www.asharqalawsat.com>

- ¹ Said Edward W., Said, *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 107.
- ² Ten pat, p. 105.
- ³ Ten pat, p. 32.
- ⁴ Ten pat, p. 69.
- ⁵ Norėdamas šį požiūrį pagrįsti, Saidas cituoja iš vieno veikalo į kitą keletą šimtmečių keliaujančius ir nesikeičiančius Rytų kalbų bei paties rytiečio apibrėžimus. Rytietis vakariečiui visuomet yra kitoks, lengvatikis, neprognozuojamas, neturintis energijos ir iniciatyvos, linkęs į pagyras, žiaurus ir klastingas, kerštingas, gašlus ir apsileidęs; jis stokoja racionalumo ir visiškai nemoka tvarkyti savo gyvenimo bei valstybės, todėl jam reikia padėti. Suprantama, jog visų šių ydų įsikūnijimas yra pranašas Muhamadas (Edward W. Said, *Orientalizmas*, p. 93). Kaip kontrargumentą Irwinas pateikia arabų mokslininkų nuomonę apie krikščionis, kurie, jų nuomone, yra „dvokiantys sanguliuotojai ir politeistai“, „burtininkai“, „nuodytojai“, „piratai“ ir pan. (Robert Irwin, *For Lust of Knowing The Orientalists and their Enemies*, London: Penguin Books).
- ⁶ Edward W. Said, *Orientalizmas*, p. 89.
- ⁷ Ten pat, p. 72.
- ⁸ Ten pat, p. 98.
- ⁹ Ten pat, p. 131.
- ¹⁰ Robert Irwin, *For Lust of Knowing...*, p. 10.
- ¹¹ Ten pat, p. 16.
- ¹² Parodydamas, jog rytiečiai taip pat kuria fantasmagoriškus mitus apie vakariečius, Irwinas mėgina dekonstruoti vieną vakarietiško mitų apie arabų kultūros įsigalėjimą ir reikšmę viduramžių Europoje. Tokių mokslininkų kaip Avicena darbai, anot jo, yra neoriginalūs, kartoją Galeno ir Hipokrato užrašus, kurie yra ne kas kita, kaip „sisteminis metodas klaidingai suvokti pasaulį“ (ten pat, p. 33); negana to, mokslinių darbų vertimų iš arabų kalbos, pradėtų XII a., XIII a. sumažėjo, o nuo XIV a. jie iš viso išnyko. Graikų mokymus arabams tarpininkaujant Irwinas laiko taip pat klaidingais (ten pat, 34). Jis įsitikinęs, kad reikšmingo apsikeitimo įtakomis, matyt, negalėjo būti todėl, kad viduramžiais arabai ir turkai nebuvo laikomi barbarais, o europiečiai nesuvokė savo identiteto, ir tik nuo XVI a. orientalistai, esą, ėmėsi viską gražinti į savo vėžes (ten pat, 53).
- ¹³ Ten pat, p. 64.
- ¹⁴ Ten pat, p. 97.
- ¹⁵ Ten pat, p. 85, 104.
- ¹⁶ Ten pat, p. 94, 98.
- ¹⁷ Ten pat, p. 291.
- ¹⁸ Ten pat, p. 309; de Bellaigue, <http://tls.timesonline.co.uk>.
- ¹⁹ Robert Irwin, *For Lust of Knowing...*, p. 291.
- ²⁰ Rasistinių Renano požiūrį išreiškia semitų kalbų, kaip agliutinacinių, neorganinių ir sustabarėjusių struktūrų, samprata, priešinga indoeuropiečių kalboms, kurios esančios organinės ir biologiskai generatyvios (Edward W. Said, *Orientalizmas*, p.190). Ne veltui Renano koncepcijai Saidas savo knygoje skyrė itin daug vietos. Būdamas Ericho Auerbacho gerbėjas ir sekejas, jis ypač vertina ir gerbia tekstą, kalbą bei filologijos mokslą, todėl į pripažintų filologų išvadas įsigilina iš esmės, nelieka abejingas jų teiginių poveikiui humanistinėje plotmėje.
- ²¹ Edward W. Said, *Orientalizmas*, p. 205.
- ²² Pasak Saunderso, Irwinui dėstę mokytojai, kurių filologija rėmėsi XIX a. lingvistikos mokslu, manė, jog jie yra paskutinieji, nes vėliau arabistiką turėsią perimti arabų universitetai, tačiau taip neatsitiko (Saunders, <http://www.flonnet.com>).
- ²³ Reikia pažymėti, kad grakštus ir lengvas Irwino kalbos stilius, šmaikštumas bei įvairiausių anekdotiškų gyvenimo situacijų pateikimas skaitytojui gali būti gerokai priimtinesnis, nei sudėtinga Saido kalbos maniera, taiklus, bet skaudūs ir ironiški pastebėjimai, savotiška konce ntruota negatyvių pavyzdžių suvestinė. Tačiau žaismingas Irwino pasakojimo stilius atskleidžia mažiausiai keletą dalykų, kurie nėra tokie objek-

tyvūs, kaip jis norėtų. Jo veikalas sukonstruotas taip, kad, kai kurių kritikų nuomone, atskleidžia kur kas drastiškesnį pagrindinį tikslą: sukompromituoti Saido autoritetą, tačiau tokiu būdu tik „šauna sau į koją“, nes jis pats daro nemaža faktinių klaidų, o mėginimas įrodyti, esą Saidas kilęs ne iš Palestinos (būtent kilmė ir sąmoningas apsisprendimas kovoti už palestiniečių teises ir paskatino Saidą imtis šio veikalo), atrodo toli gražu ne korektiškai.

²⁴ Edward W. Said, *Orientalizmas...*, p. 390.

²⁵ Ten pat, p. 392.

²⁶ Ten pat, p. 390.

²⁷ Ten pat, p. 393.

²⁸ Ten pat, p. 394.

²⁹ Robert Irwin, *For Lust of Knowing...*, p. 288.

³⁰ Edward W. Said, *Orientalizmas...*, p. 413.

³¹ Skyriuje apie dabartinį orientalizmą Saidas mini rusiškąjį orientalizmą, kurio svarba nepaprastai padidėjo sulig sovietų imperijos atsiradimu, naujais interesais Artimųjų Rytų regione ir Šaltojo karo laikotarpiu.

³² Daugiau negu keistas argumentas, nes jis mažiausiai tinka arabistikai, kuri yra Saido dėmesio centre. Užtat paskutiniame skyriuje iškalbingu pavadinimu „Orientalizmo priešai“ Irvinas nuosekliai priešinas „save reprezentuojantiems“ musulmonams bei sekulieriems arabams, o kritinę jų veiklą įvardija kaip „Saido kanoną“. Irwino akimis Kurd 'Ali, Jalalas Al-I Ahmadas, René Guénonas, Hosseinas Nasras, A. L. Tibawi, Abdallah Laroui, Ziya-ul-Hasan Faruqi ir kiti patenka į vieną diskursą bei ima atstovauti *okcidentalizmui*, tai yra įvyksta tai, ko Saidas labiausiai bijojo ir kam priešinosi, kol buvo gyvas. Nors savo knygą Irvinas baigia taikiu reveransu, sakydamas, jog arabų kultūra praėityje bei dabartiniais laikais yra pasiekusi tokių kultūrinių laimėjimų, kurių nebūtinai perdėti ar ginti nuo visokios rūšies kriticismo, vis tiek lieka neaišku, ką jis laiko „pažangiausiomis vakarietiškos tekstualios kritikos technikomis“, „kurių nereikia bijoti“ (Robert Irwin, *For Lust of Knowing...*, p. 330).

³³ Ne veltui žodį subalternas Saidas vartoja kaip orientalistiniame diskurse įteisintą užslėptą diskriminacinę sąvoką.

³⁴ Edward W. Said, *Orientalizmas...*, p. 400–404.

³⁵ Ten pat, p. 402–404.

³⁶ Bet kuri diskusija turi prasmės tik tada, kai jos dalyviai vienas kitą laiko lygiaverčiais partneriais ir siekia išsiaiškinti tiesą, o ne įrodyti savo pozicijos teisingumą.

³⁷ Vargu ar tokių studijų tikslingumui galima prieštarauti, nes „nuo 1815 iki 1914 metų Europos kolonijinės valdos išsiplėtė nuo maždaug 35 procentų iki 85 procentų žemės paviršiaus“, ir tai lėmė milžiniškus kolonizuotų tautų nuostolius (Edward W. Said, *Orientalizmas...*, p. 70). Lietuvoje postkolonijinės studijos žengia pirmuosius žingsnius.

³⁸ Antai amerikiečių etnologas Jamesas Carrieris iš pagrindinio Saido orientalizmo modelio išvedė keturias šakines kategorijas, kurias vartoja su tam tikra ironija: orientalizmas yra būdas, kaip vakariečiai suvokia savo Kitą, o etnoorientalizmas – būdas, kuriuo ne vakariečiai suvokia save; okcidentalizmas, priešingai, reiškia tai, kaip vakariečiai suvokia save, o etnookcidentalizmas – kaip ne vakariečiai suvokia vakariečius (Jukka Joukhi, *Imaging the Other: Orientalism and Occidentalism in Tamil-European Relations in South India*, Jyväskylä: Jyväskylän University, 2006, p. 17).

³⁹ Edward W. Said, *Orientalizmas...*, p. 245.

⁴⁰ Ten pat, p. 224.

⁴¹ Ten pat, p. 231.

⁴² Ten pat, p. 216.